

Τὸ τέλος τῆς ἰσραηλιτικῆς ἐκστρατείας
κατὰ τῆς Μωάβ σύμφωνα μὲ τὸ Δ΄ Βασιλειῶν 3, 27
Μικρὴ συμβολὴ στὴ μεταφραστικὴ τεχνικὴ τῶν Ἑβδομήκοντα

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου*

Ἡ ἰδιαίτερη σημασία τῆς ἐπιγραφῆς τῆς στήλης Μωσά¹, γιὰ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς τῆς Μωάβ κατὰ τὸν 9ο π.Χ. αἰῶνα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ πλῆθος τῶν θρησκευτικο-ιστορικῶν, γεωγραφικῶν καὶ γλωσσολογικῶν πληροφοριῶν ποὺ προσφέρει, παρὰ τὶς μικρότερες ἢ μεγαλύτερες δυσκολίες στὴν ἀνάγνωση καὶ συμπλήρωση ἐπὶ μέρους λέξεων ἢ σειρῶν, ἔχει ἀναγνωρισθεῖ καὶ ἔχει τονισθεῖ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἐρευνητῶν ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ αὐτήν. Παρ' ὅλα αὐτά, ἀρκετὰ σημεῖα παραμένουν ἀκόμη σκοτεινὰ γιὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τῆς εἰκόνας τῶν σχέσεων τοῦ Ἰσραὴλ μὲ τὴ Μωάβ κατὰ τὴ συγκεκριμένη χρονικὴ περίοδο.

Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ βασιλεὺς τῆς Μωάβ Μωσά κατόρθωσε νὰ ἀποτινάξει τὴν ἰσραηλιτικὴ κυριαρχία στὴ χώρα του καὶ νὰ ἐπεκτείνει τὰ βόρεια σύνορά της εἰς βάρους τῶν ἰσραηλιτικῶν κτήσεων στὴν ἀνατολικὰ τοῦ ποταμοῦ Ἰορδάνη περιοχὴ. Μετὰ τὶς ἐπιτυχίες στὸν Βορρᾶ μετέφερε τὸ θέατρο τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων στὸ νότιο τμῆμα τῆς χώρας, μὲ προφανῶς ἀνάλογες ἐπιτυχίες γιὰ τὰ μωαβιτικὰ στρατεύματα.

* Ὁ Μιλτιάδης Κωνσταντίνου εἶναι Ὀμότ. Καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Ἐνεπίγραφη στήλη μὲ κείμενο 34 γραμμῶν σὲ ἀρχαία χαναναϊτικὴ γραφὴ καὶ μωαβιτικὴ γλῶσσα, σχήματος σχεδὸν ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου μὲ στρογγυλεμένο τὸ ἐπάνω μέρος της (ὕψος 110 ἐκ., πλάτος 68-60 ἐκ. καὶ πάχος 26 ἐκ.), ποὺ ἀνακαλύφθηκε τὸ 1868 στὸ χωριὸ Ντιβάν (20 περίπου χλμ. ἀνατολικά τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας). Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἐξυμνεῖ τὰ κατορθώματα τοῦ βασιλεῖς τῆς Μωάβ Μωσά: βλ. Μιλτ. Κωνσταντίνου, *Πηγὲς τῆς ἱστορίας τῆς Παλαιστίνης, Θ' π.Χ. αἰῶνας*, ἐκδ. Πρατηρητῆς, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 83-136.

Στήν προσπάθεια τοῦ βασιλιᾶ Μωσᾶ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωσή του νὰ πληρώνει φόρο ὑποτελείας στὸν Ἰσραήλ ἀναφέρεται καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη². Σύμφωνα μὲ τὸ βιβλικὸ κείμενο, ὁ βασιλιάς τοῦ Ἰσραήλ Ἰωράμ, ἀντιδρώντας στὶς ἐπαναστατικὲς κινήσεις τοῦ Μωσᾶ, ζήτησε τὴ συμμαχία τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ἰούδα Ἰωσαφάτ γιὰ νὰ πολεμήσει ἐναντίον τοῦ Μωσᾶ. Ἀποφασίστηκε ἡ ἐπίθεση κατὰ τῆς Μωᾶβ νὰ γίνεῖ ἀπὸ τὰ νότια, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἐδῶμ, ὁ βασιλιάς τῆς ὁποίας κλήθηκε ἐπίσης νὰ πάρει μέρος στὴν ἐκστρατεία. Μετὰ ἀπὸ πορεία ἐπτὰ ἡμερῶν στὴν ἔρημο, τὸ στράτευμα συνάντησε δυσκολίες ἀπὸ τὴν ἔλλειψη νεροῦ καὶ ζητήθηκε ἡ συνδρομὴ τοῦ προφήτη Ἐλισαίου, ὁ ὁποῖος προφήτευσε τὴ θαυμαστὴ χορήγηση νεροῦ καὶ τὴ νίκη τῶν συνασπισμένων ἡγεμόνων. Ἡ προφητεία ἐκπληρώθηκε, οἱ μωαβιτικὲς πόλεις καταστράφηκαν, ἡ ὑπαιθρος ἐρημώθηκε καὶ ὁ Μωσᾶ, μετὰ ἀπὸ μία ἀποτυχημένη προσπάθεια νὰ διασπάσει τὸν ἀποκλεισμό του, θυσίασε ἐπάνω στὸ τεῖχος τῆς πολιορκημένης πόλης του τὸν πρωτότοκο γιὸ καὶ διάδοχό του, γεγονός που προκάλεσε τὴ λύση τῆς πολιορκίας.

Ἄν καὶ ἀμφότερα τὰ κείμενα φαίνεται σὲ πρώτη προσέγγιση νὰ ἀναφέρονται στὰ ἴδια γεγονότα καὶ στὴν ἴδια ἱστορικὴ περίοδο, προσεκτικώτερη προσπάθεια συσχετισμοῦ τῶν δεδομένων τῆς στήλης μὲ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση προσκρούει σὲ πλῆθος προβλημάτων, στὰ ὁποία, παρὰ τὴν τεράστια σχετικὴ βιβλιογραφία, δὲν ἔχει δοθεῖ μέχρι σήμερα ἱκανοποιητικὴ καὶ γενικὰ ἀποδεκτὴ ἀπάντηση. Συγκεκριμένα, δὲν εἶναι σαφὲς πότε ξεκίνησε ἡ ἐπανάσταση τοῦ Μωσᾶ, πόσος χρόνος ἀπαιτήθηκε γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ πολεμικοῦ καὶ οἰκοδομικοῦ τοῦ ἔργου, πότε καὶ πῶς ἀντέδρασε ὁ Ἰσραήλ, ποιά εἶναι ἡ χρονολογικὴ σειρά τῶν γεγονότων στὰ ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή καὶ ποιά ἦταν ἡ τελικὴ ἔκβαση τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἰσραήλ καὶ Μωᾶβ.

Ὅλα τὰ παραπάνω προβλήματα ἀπασχόλησαν κατὰ καιροὺς τὴν ἔρευνα καὶ προτάθηκαν λύσεις περισσότερο ἢ λιγώτερο ἱκανοποιητικὲς γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους³. Ἀπὸ τὴ σύνοψη τῶν σχετικῶν προτάσεων

2. Δ' Βασ. 3, 4-27.

3. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι πλούσια. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται: M. Noth, „Israelitische Stämme zwischen Ammon und Moab“, ZAW 60, 1-4 (1944), σσ. 11-57, ἐδῶ 44· E. R. Thiele, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings. A Reconstruction of the Chronology of the Kingdoms of Israel and Juda*, University of Chicago Press, Chicago 1951,

των έρευνητών, προκύπτει ότι τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἀφήγησης τοῦ Δ΄ Βασ. 3, 4-27, παρὰ τὶς δυσκολίες ἐρμηνείας ποὺ ἐμφανίζει, δὲν μπορεῖ σήμερα νὰ ἀμφισβητηθεῖ μὲ βεβαιότητα. Σχετικὴ ὁμοφωνία τῶν ἐρμηνευτῶν διαπιστώνεται ἐπίσης καὶ στὴν ἐκτίμηση τῆς τελικῆς ἔκβασης τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἰσραὴλ καὶ Μωάβ. Συγκεκριμένα, καθὼς ἡ σχετικὴ ἀφήγηση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τελειώνει μὲ μία πολὺ σύντομη πληροφορία γιὰ λύση τῆς πολιορκίας τῆς Κίρ-Χαρέσεθ καὶ ἀποχώρηση τῶν ἰσραηλιτικῶν στρατευμάτων, ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ὅλη ἐπιχείρηση τῶν Ἰσραηλιτῶν, παρὰ τὴν ἀρχικὴ ἐπιτυχία της, τελικὰ ἀπέτυχε. Ἡ ἄποψη ὅμως αὐτὴ ἀφήνει ἄλυτο τὸ πρόβλημα τῆς ἀπουσίας ὁποιασδήποτε ἀναφορᾶς σὲ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Μωσᾶ στὴν ἐπιγραφή του.

Δύο λύσεις μποροῦν στὴν προκειμένη περίπτωση νὰ προταθοῦν: εἴτε ὅτι ἡ στήλη στήθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν συνασπισμένων ἡγεμόνων στὴ Μωάβ εἴτε ὅτι ὁ Μωσᾶ δὲν θεώρησε τὴν ἀποχώρηση τῶν εἰσβολέων ὡς νίκη του, ὅποτε σὲ ἕνα προπαγανδιστικὸ κείμενο, ὅπως αὐτὸ τῆς στήλης, τὸ συγκεκριμένο γεγονός ἀποσιωπήθηκε. Γιὰ τὴν πρώτη λύση δὲν ὑπάρχει ἀσφαλῆς μαρτυρία, στὴν ὁποία θὰ μπορούσε αὐτὴ νὰ στηριχθεῖ, ἐνῶ ἀντιθέτως ὑπάρχουν κάποιες ἐνδείξεις στὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς⁴, ποὺ ἐπιτρέπουν σὲ ὀρισμένους ἐρευνητὲς τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ στήλη στήθηκε μετὰ ἀπὸ τὴν ἰσραηλιτικὴ εἰσβολή. Ἡ λύση, κατὰ συνέπεια, πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὸν τελευταῖο στίχο τῆς βιβλικῆς ἀφήγησης.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ Β΄ Βασ. 3, 27 τοῦ μασοριτικοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν τελευταία ἔκδοση τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας⁵: «πῆρε ὁ βασιλεὺς τὸν πρωτότοκο γιό του, τὸν διάδοχο τοῦ θρόνου, καὶ

σ. 205· M. Noth, *Überlieferungsgeschichtliche Studien. Die sammelnden und bearbeitenden Geschichtswerke im Alten Testament. Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft, Geisteswissenschaftliche Klasse 18*, Tübingen ³1967, σ. 83, ὑποσημ. 7· M. Weippert, *Edom: Studien und Materialien zur Geschichte der Edomiter auf Grund schriftlicher und archäologischer Quellen*, Ev. theol. diss., Eberghard-Karls-Universität, Tübingen 1971· H. Schweizer, „Elischa in den Kriegen, Literaturwissenschaftliche Untersuchung von 2 Kön 3· 6, 8-23· 6, 24-7, 20“, στίο: W. Richter, R. Schnackenburg (eds.) *Studien zum Alten und Neuen Testament*, τόμ. 37, Köshel-Verlag, München 1974, σσ. 20-21· J. R. Bartlett, “The ‘United’ Campaign against Moab in 2 Kings 3: 4-27”, στίο: J. F. A. Sawyer, D. J. A. Clines (eds.), *Midian, Moab and Edom*, Sheffield Academic Press, Sheffield 1983, σσ. 135-146.

4. Βλ. 3δ, 7β, 8β.

5. Ἑλληνικὴ Βιβλικὴ Ἑταιρεία, *Ἡ Ἀγία Γραφή, Μετάφραση ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα*, Ἀθήνα ²2006.

τὸν πρόσφερε ὀλοκαύτωμα πάνω στὸ τεῖχος. Αὐτὸ προξένησε μεγάλο φόβο στοὺς Ἰσραηλίτες τόσο, ποὺ ἔλυσαν τὴν πολιορκία καὶ γύρισαν πίσω στὴ χώρα τους». Κλειδὶ ἐπομένως γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ στίχου ἀποτελεῖ ἡ ἑβραϊκὴ ἔκφραση: «...לַעֲרֹךְ אֵת», ποὺ στὴν παραπάνω μετάφραση ἀποδίδεται μὲ τὴ φράση: «προξένησε μεγάλο φόβο». Ἀντιθέτως, στὴν ἀρχαιότερη μετάφραση τοῦ Νεοφύτου Βάμβρα ἡ ἴδια φράση ἀποδίδεται ὡς: «ἔγεινεν ἀγανάκτησις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραήλ». Ἡ φράση ἀπαντᾷ σὲ ἄλλα ἑννέα χωρία⁶ τῆς Ἑβραϊκῆς Βίβλου καὶ δηλώνει πάντοτε τὴν ὀργή τοῦ Θεοῦ, ποὺ ξεσπάει ἐναντίον τοῦ Ἰσραήλ γιὰ συγκεκριμένες παραβάσεις. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὀδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ στὸ Β΄ Βασ. 3, 27 γίνεται λόγος γιὰ θεία ὀργή, ἄποψη ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ κάποιες σύγχρονες μεταφράσεις⁷. Ἡ ὀργή ὅμως τοῦ Γιαχβὲ δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴ συνάφεια τοῦ στίχου, ἐφ' ὅσον ἀπὸ τὰ προηγούμενα δὲν προκύπτει κάποια παράβαση θείας ἐντολῆς, ἐνῶ ἀντίθετα τὴ σκληρότητα καὶ τὴν ἔκβαση τοῦ πολέμου εἶχε προαναγγεῖλει ἓνας προφήτης τοῦ Γιαχβέ. Ἀρκετοὶ σύγχρονοι ἐρευνητὲς δέχονται ὅτι στὸ συγκεκριμένο χωρίο γίνεται λόγος γιὰ τὴν ὀργή τοῦ Χαμῶς, τοῦ θεοῦ τῶν Μωαβιτῶν, στὸν ὁποῖο προσφέρθηκε προφανῶς ἡ θυσία τοῦ γιοῦ τοῦ Μωσά⁸. Ἡ πρόταση φαίνεται λογικὴ, προσκρούει ὅμως στὴ θεολογία τοῦ δευτερονομιστῆ συντάκτη τῆς ἀφήγησης. Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὴν αὐστηρὴ μονοθεϊστικὴ σκέψη τῆς δευτερονομιστικῆς παραδόσεως, φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανη ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀποχώρηση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴ Μωὰβ ἀποδόθηκε στὴν ἐπέμβαση κάποιου ξένου θεοῦ. Προφανῶς, γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς τέτοιας παρεξήγησης τοῦ νοήματος τοῦ στίχου, τόσο ἡ ἀρχαιότερη ὅσο καὶ ἡ νεώτερη μετάφραση τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας ἐπιχειροῦν νὰ ἀποδώσουν τὴν ἐπίμαχη ἑβραϊκὴ λέξη μὲ τοὺς ὅρους «ἀγανάκτησις» καὶ «θυμὸς» ἀντιστοίχως. Ἀνάλογες λύσεις προτιμοῦν καὶ ὀρισμένες σύγχρονες ἀγγλόγλωσσες

6. Ἀριθμ. 1, 53· 18, 5· Ἰησ. 9, 20· 22, 20· Α΄ Χρον. 27, 24· Β΄ Χρον. 19, 10· 24, 18· 29, 8· 32, 25.

7. Βλ. ἐνδεικτικᾶ: New English Translation (Biblical Studies Press, L.L.C. 1996-2006): “There was an outburst of divine anger against Israel”.

8. G. Sauer, λήμμα “qsp”, στὸ: E. Jenni, C. Westermann (eds.) *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, 1-2, Chr. Kaiser Verlag, Zürich Theologischer Verlag, München – Zürich 1972, 1976.

μεταφράσεις⁹, θεωρώντας ότι στο συγκεκριμένο χωρίο δὲν γίνεται λόγος για θεία ὀργή, ἀλλὰ για ὀργή, ἀγανάκτηση ἢ ἀπέχθεια τῶν Ἰσραηλιτῶν ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὴν εἰδεχθῆ πράξη τοῦ Μωσά. Τέλος, ἀκόμη καὶ ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ θυσία τοῦ διαδόχου συγκλόνισε σὲ τέτοιο βαθμὸ τοὺς πολιορκημένους Μωαβίτες ὥστε νὰ ἐπιχειρήσουν ἀπελπισμένη ἐξοδο καὶ νὰ νικήσουν¹⁰, παραμένει καὶ πάλι ἀνεξήγητο τὸ γιατί ὁ δευτερονομιστὴς συντάκτης ἀποδίδει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ γεγονότα. Ἡ ἐξήγηση ποὺ δίνεται συνήθως, ὅτι ὁ στίχος προέρχεται ἀπὸ κάποια ἀρχαϊκὴ σημείωση καὶ ἐκφράζει τὴν ἐρμηνεία τῆς ἤττας ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἰσραηλίτες, ποὺ πῆραν μέρος στὴν ἐκστρατεία¹¹, ἀφήνει ἐπίσης ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα γιατί ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου συμπεριέλαβε αὐτούσια τὴ φράση στὸ ἔργο του.

Ἀναμφιβόλως, ὅλες οἱ σχετικὲς λύσεις ἀποτελοῦν προσπάθειες τῶν μεταφραστῶν νὰ ἀποφύγουν τὸν σκόπελο τῆς ἀπόδοσης τῆς ὑποτιθέμενης ἤττας τῶν Ἰσραηλιτῶν στὴν ἐπέμβαση κάποιου εἰδωλολατρικῆς θεότητας. Καὶ πάλι ὅμως τὸ ἐρμηνευτικὸ πρόβλημα τοῦ στίχου παραμένει ἄλυτο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ δεχθεῖ κανεὶς ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες, οἱ ὁποῖοι ἐπέδειξαν πρωτοφανῆ σκληρότητα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου (πρβλ. στίχ. 25), συγκινήθηκαν στὴ συνέχεια τόσο πολὺ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Μωαβίτη διαδόχου, ὥστε νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἀντικειμενικὸ τους στόχο καὶ νὰ λύσουν τὴν πολιορκία.

Ἐπίσης, δύο ἀκόμη ὑποθέσεις μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν σχετικά: εἴτε ὅτι ὁ συντάκτης δὲν ἀντιλήφθηκε τὸ πρόβλημα ποὺ δημιουργεῖ ἡ φράση εἴτε ὅτι αὐτὴ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καὶ διαφορετικά, καὶ μὲ αὐτὴν τὴ διαφορετικὴ ἐρμηνεία τὴ χρησιμοποιεῖ ἐδῶ. Ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς ὑποθέσεις ἡ πρώτη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μᾶλλον ἀπίθανη. Ἀντιθέτως, ὑπὲρ

9. Βλ. ἐνδεικτικὰ: Contemporary English Version: “He then grabbed his oldest son who was to be the next king and sacrificed him as an offering on the city wall. The Israelite troops were so horrified that they left the city and went back home”, ὅπου ὑπάρχει ἡ ὑπόσημειωση: “One possible meaning for the difficult Hebrew text”. Ἐπίσης βλ. New International Reader’s Version: “He offered his son as a sacrifice on the city wall. That shocked and terrified the men of Israel. So they pulled back”.

10. J. Robinson, *The Second Book of Kings*, The Cambridge Bible Commentary on The New English Bible, Cambridge University Press, Cambridge 1976, σ. 38.

11. Πρβλ. K. D. Fricke, *Das Zweite Buch von den Königen*, [Die Botschaft des Alten Testaments, Bd. 12/II], Calwer Verlag, Stuttgart 1970, σ. 49.

τῆς δεύτερης συνηγορεῖ ἡ Μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα, ἡ ὁποία ἐπίσης κατανοεῖ διαφορετικὰ τὴ φράση καὶ προτιμᾷ τὴν ἀπόδοση «καὶ ἐγένετο μετὰμελος μέγας ἐπὶ Ἰσραήλ». Ἡ ἀπόδοση τῆς σχετικῆς ἐβραϊκῆς λέξεως μὲ τὴ λέξη «μετὰμελος» δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητη. Μὲ ἀνάλογη σημασία ἀπαντᾷ ἡ ρίζα στὸ Ἦσ. 8, 21 («λυπηθήσεσθε») ὡς ρηματικὸς τύπος τῆς Ἰθπαὲλ καὶ στὸ Σοφ. Σειρ. 32, 19 («μὴ μεταμελοῦ»).

Ἄν ὅμως ὑπάρχει δυνατότητα διαφορετικῆς κατανόησης τῆς σχετικῆς φράσεως, τότε καὶ ὁλόκληρος ὁ στίχ. 27 μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ διαφορετικὰ. Συγκεκριμένα, μπορεῖ μὲ βάση τὴν ἀπόδοση τῶν Ο' νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἡ θυσία τοῦ Μωαβίτη διαδόχου θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς πολιορκητὲς τῆς Κίρ-Χαρέσεθ ὡς ἐπίτευξη τοῦ στόχου τοῦ πολέμου, κάτι ποῦ προκάλεσε ἀλλαγὴ τοῦ σχεδίου τους γιὰ κατάληψη τῆς πόλεως. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ἀπαραίτητα ὅτι ἔχασαν καὶ τὸν πόλεμο, ὁπότε ἡ φράση τῶν Ο': «καὶ ἐγένετο μετὰμελος μέγας ἐπὶ Ἰσραήλ» μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ ὡς: «Ἔτσι, οἱ Ἰσραηλιῆτες ἄλλαξαν πλήρως τὸ σχέδιό τους». Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀποχώρησή τους ἀπὸ τὴ Μωαβ μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἐρμηνευθεῖ μὲ βάση τὴν εὐρύτητα διαδεδομένη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σὲ ὁλόκληρο τὸν χῶρο τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας ἀντίληψη γιὰ τὸν ρόλο τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦ διαδόχου του στὴ διατήρηση τῆς παγκόσμιας ἰσορροπίας καὶ τάξεως.

Βασικὸ στοιχεῖο ὅλων σχεδὸν τῶν κοσμογονικῶν μύθων τῆς περιοχῆς εἶναι ὅτι ὁ δημιουργὸς θεὸς συντρίβει τὶς δυνάμεις τοῦ χάους καὶ διαμορφώνει τὸν κόσμο. Ἡ συντριβὴ ὅμως τοῦ χάους κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας δὲν σημαίνει καὶ τὸν ἀφανισμό του. Ἄν καὶ σὲ κατάσταση μόνιμης ὑποταγῆς, ἀποτελεῖ μία διαρκῆ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ἰσορροπία καὶ τὴ σταθερότητα τοῦ κόσμου. Ἔτσι ὁ βασιλιᾶς, ὡς ἐπίγειος ἐκπρόσωπος τοῦ νικητῆ τῶν δυνάμεων τοῦ χάους δημιουργοῦ θεοῦ, ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύηση ὅτι οἱ δυνάμεις αὐτὲς παραμένουν ὑποταγμένες¹². Τὸ χαρακτηριστικώτερο ἴσως παράδειγμα γιὰ τὸν συγκεκριμένο ρόλο τοῦ ἡγεμόνα συνιστᾷ ὁ θεσμὸς τοῦ αντικαταστάτη βασιλιᾶ στοὺς Ἀσσυρίους, ποῦ ἀνέρχεται στὸν θρόνο γιὰ μία ἡμέρα ὅταν γίνεται ἔκλειψη ἡλίου, ἐπειδὴ

12. Ἀπὸ τὴν πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία πρβλ. ἐνδεικτικὰ: K.-H. Bernhardt, *Das Problem der alt-orientalischen Königsideologie im Alten Testament*, [VT Suppl. 8], Brill, Leiden 1961· T. Ishida, *The Royal Dynasties in Ancient Israel: A Study on the Formation and Development of Royal-Dynastic Ideology*, [BZAW 142], Walter De Gruyter, Berlin – New York 1967.

πιστεύεται ότι η παγκόσμια ισορροπία έχει ανατραπεί από την προσωρινή κυριαρχία των δυνάμεων του χάους και επομένως ο υπεύθυνος για την ισορροπία αυτή βασιλιάς δεν είναι δυνατόν να παραμείνει στον θρόνο του.

Την κυριώτερη όμως έκδηλωση των δυνάμεων του χάους σε ιστορικό επίπεδο συνιστά η απειλή από έχθρικούς λαούς. Έγγυηση για τη διατήρηση της τάξεως και της ισορροπίας αποτελεί στην προκειμένη περίπτωση η δυνατότητα του βασιλιά να καθορίζει αυτός τη διαδοχή του. Ένδεχόμενη αποτυχία του να αποκρούσει την απειλή σημαίνει αδυναμία εκπληρώσεως του ρόλου του, όποτε αυτός και η δυναστεία του τίθενται στην απόλυτη διάθεση του νικητή¹³. Χαρακτηριστική είναι στο σημείο αυτό η δήλωση του ύποτελου στους Αιγυπτίους κατά την περίοδο της Αμάρνα ήγεμόνα της Ιερουσαλήμ Αβντί-Χεπά σε μία από τις επιστολές του προς τον Φαραώ: «Νά, δεν με τοποθέτησε ο πατέρας μου ούτε η μητέρα μου σ' αυτόν τον τόπο· τὸ στιβαρὸ χέρι τοῦ βασιλιά με εισηγάγε στο σπίτι τοῦ πατέρα μου»¹⁴. Ἀλλὰ καὶ σὴν Παλαιὰ Διαθήκη, παρ' ὅλο πὸν ἀπουσιάζει ἀπὸ αὐτὴν ἐντελῶς ἡ ἰδέα τῆς θείας καταγωγῆς τοῦ βασιλιά¹⁵, τὸ τέλος μιᾶς μακρᾶς περιόδου καταπίεσης ἀπὸ ἐχθρικοῦ λαοῦς ἐξαγγέλλεται ἀπὸ τὸν προφήτη Ἡσαΐα με τὰ λόγια: «... παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν...»¹⁶. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀναγγελία τῆς γέννησης τοῦ διαδόχου τοῦ δαβιδικοῦ θρόνου, πὸν ὁ προφήτης τὴ

13. Πρβλ. T. Ishida, *ὁ.π.*, σ. 167.

14. Σειρὲς 9-13: W. L. Moran (ed. and transl.), *The Amarna Letters*, EA 286: "A Throne Granted, Not Inherited", The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London 1993, σσ. 326-327.

15. Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἦταν ἰδιαίτερα διαδεδομένη σὴν ἀρχαία Αἴγυπτο. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ μῦθος γιὰ τὴ θεία γέννηση τοῦ διαδόχου. Πρόκειται γιὰ μία σειρὰ ἀπὸ 15 εἰκόνες συνοδευόμενες ἀπὸ κείμενα, ἡ ὁποία σώθηκε σχεδὸν πλήρης στὸν ναὸ τῆς Χατσεπσούτ (1501-1480 π.Χ.) στὸ Λουξορ. Πλῆθος ἀνάλογων παραστάσεων σώθηκε ἀποσπασματικὰ καὶ σὲ ἄλλους ναοὺς τῆς Αἰγύπτου. Κοινὸ θέμα ὄλων αὐτῶν τῶν παραστάσεων καὶ κειμένων ἀποτελεῖ ἡ κατ' εὐθειαν ἀπὸ τὸν θεὸ γέννηση τοῦ μελλοντικοῦ βασιλιά. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ θεία προέλευση ἐγγυᾶται καὶ τὴν κυριαρχία τοῦ νέου ἡγεμόνα πάνω στοὺς ἐχθροὺς. Ἔτσι ἂν καὶ ὁ μελλοντικὸς βασιλιάς παριστάνεται ὡς παιδί σὴν ἀγκαλιὰ τῆς τροφῆς του, τὰ πόδια του πατοῦν πάνω στὰ κεφάλια ἐχθρῶν λαῶν (πρβλ. O. Keel, *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*, Benziger Verlag – Neukirchener Verlag, Zürich – Neukirchen-Vluyn ³1980, σσ. 224-233).

16. Ἡσ. 9, 5.

χρησιμοποιεί ως «σημείον» ότι ο Ίσραήλ μπορεί ακόμη να ελπίζει στη θεία βοήθεια¹⁷. Η έξασφάλιση της διαδοχής σημαίνει ότι η διαθήκη του Γιαχβέ με τον δαβιδικό οίκο εξακολουθεί να ισχύει. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι η δυναστεία και όσα σχετίζονται με αυτήν (άνεξαρτησία, κυριαρχία, κ.λπ.) θα διατηρηθούν.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, η θυσία του Μωαβίτη διαδόχου αποκτᾶ ἓνα ἐντελῶς διαφορετικὸ νόημα ἀπὸ αὐτὸ τῆς ἀπλῆς ἀνθρωποθυσίας γιὰ τὸν ἐξευμενισμὸ κάποιας θεότητας. Συνιστᾶ πιθανότατα μία σαφῆ δῆλωση ὑποταγῆς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μωᾶβ στοὺς Ἰσραηλίτες, οἱ ὁποῖοι ὡς νικητὲς τοῦ πολέμου ἔχουν πλέον τὴ δυνατότητα νὰ καθορίσουν τὴ διαδοχὴ στὸν μωαβιτικὸ θρόνο. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση, ἡ ἀποχώρηση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴ Μωᾶβ δὲν ὀφείλεται στὴν ἀγανάκτησή τους ἀπὸ τὴν ἀπάνθρωπη πράξη τοῦ Μωσᾶ οὔτε στὴν ἀδυναμία τους νὰ καταλάβουν τὴν Κίρ-Χαρέσεθ, ἀλλὰ στὸ γεγονός ὅτι θεώρησαν πῶς, μετὰ ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τοῦ Μωαβίτη βασιλιᾶ, ὁ ἀντικειμενικὸς στόχος τοῦ πολέμου ἐπετεύχθη.

SUMMARY

The end of the Moabite war according to 4 *Reigns* 3:27

By Miltiadis Konstantinou, *Professor Em.*
Aristotle University of Thessaloniki

As it is known the Septuagint describing the end of the Moabite war in 4*Reigns* 3:27 translates the Hebrew word $\eta\text{צָר}$ (wrath) as “μετάμελος” (regret). Given that the word “ $\eta\text{צָר}$ ” is in the Hebrew Bible used mainly for God and very rarely describes the wrath of humans is probably the reason that the LXX translator looked for an alternative translation for the Hebrew word in this passage. If that is true, the entire verse 27 can

17. H. Wildberger, *Jesaja*, [Biblicher Kommentar X/5], Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, Neukirchen-Vluyn 1970, σ. 376 κ.έ.

be understood differently. More specifically, it can be assumed, according to LXX rendering, that the sacrifice of the Moabite successor was perceived by Kir-Hareset's besieges as achieving the goal of war, which prompted a change in their plan to occupy the city. That does not necessarily mean that they lost the war; so, the phrase «καὶ ἐγένετο μετὰμελος μέγας ἐπὶ Ἰσραήλ» can be read as: “So the Israelites completely changed their plan”.